

Samoupravno delavsko nadzorstvo in kriminalnost

Janez Pečar*

Z institucionalizacijo »delavske kontrole« imamo pri nas razmeroma nov organ nadzorstva s posebnimi nalogami v organizacijah združenega dela. Njegov namen je varovati družbenopolitično ureditev in njeno materialno podlago z vsemi njenimi sestavinami, ki so lastne takim mikrosocialnim enotam, kot so delovne organizacije. Glede na to sta očitni zlasti razrednost samoupravnega delavskega nadzorstva in pa to, da marksistična ideologija čedalje bolj postaja podlaga za družbeno nadzorstvo, še posebno v njegovih ključnih vprašanjih.

Zadnja leta se pri nas veča politično zanimanje za nevarnosti, škodljivstvo in nezakonitosti vseh vrst. Pri tem ne gre zanemariti večjega ali manjšega strahu pred kriminalom (posebno gospodarsko-poslovno odklonkostjo in drugimi oblikami odklonkosti, zlasti s političnim ozadjem). Z zasnovanostjo nadzorstva, kakršna je, tudi institucionalizirana samoupravna »delavska kontrola« postaja del politične ureditve. To nadzorstvo pa se opravlja nepoklicno, laično in tam, na tistih krajih in tistih področjih, kjer se pričakuje ekscesivnost, ki neposredno ogroža predvsem delovne organizacije, posredno pa tudi družbo kot celoto.

Ustanavljanje in razširjanje nadzorstva sploh, spremljajo razna politična (ter manj strokovna in znanstvena) stališča o družbenih (tudi kriminalnih) vprašanjih, hkrati pa se država s svojimi organi še ne umika s področij, na katerih nastajajo novi mehanizmi »kontrole«. Ob čedalje večji humanizaciji in demokratizaciji družbenih razmerij pa se v zvezi s tem postavlja vprašanje, ali res večja svoboda, demokracija in odgovornost vzbujajo večje občutke ogroženosti ter potrebo po večjem nadzorstvu in razširjanje števila nadzornih organov? Ali pa večja svoboda, več pravic, več samostojnosti, večja blaginja itd. porajajo več odklonkosti, upadanje odgovornosti in s tem povzročajo nujnost krepitve nadzorstva? In ko imamo več nadzorstva, se trudimo, da je dejavno in bolj ko je dejavno, več mora odkriti, in več ko odkrije, več ga spet potrebujemo, ker se mu kaže na obzorju več nevarnosti. Kje je konec začaranega kroga, še posebno če tudi mednarodni položaj za popolno varnost družbe ni ugoden? V zvezi s tem tudi ni odveč vprašanje, na katero bo odgovorila prihodnost s prakso, in sicer, ali je samoupravno delavsko nadzorstvo bolj politična institucija ali

bolj organ za tehnično odkrivanje škodljivstva ali oboje hkrati in vsakega po malem. Sedanje raziskave kažejo, da nobena plat ni posebno izrazita in da je »delavska kontrola« v razvoju, pri tem pa nastajajo razne pomanjkljivosti, ki jih ne gre že v začetku zanemariti, kajti »nadzorstvo« je občutljivo družbeno in kriminalnopolitično področje in ljudje nimamo posebno radi »kontrole« nad seboj. Čeprav je res, da »delo nadzorovanja (podčrtal J. P.) in vodenje nastaja povsod tam, kjer ima proces neposredne proizvodnje podobo družbeno kombiniranega procesa in ne nastaja kot osamljeno delo producentov«,¹ kar še posebno velja za organizacijo združenega dela pri nas. Ker pa je doslej nadzorstvo opravljala predvsem država, samoupravno delavsko nadzorstvo nastaja šele v zadnjem času. Zato se »delavsko nadzorstvo« kot poseben organ ustanavlja »v vsaki organizaciji združenega dela in v vseh drugih oblikah združevanja dela in združenih sredstev«,² in sicer v obliki odborov, komisij, svetov itd.

Sestavek načena nekaj vprašanj samoupravnega delavskega nadzorstva v zvezi s kriminalnostjo, predvsem s kriminalnopolitične plati in »delavske kontrole« kot psihosocialne potrebe delovnega človeka v njegovem osvobajanju in razodtujevanju, ne pa kot »kontrole« v vulgarnem pomenu. Razrednost, političnost, samoupravnost itd. so prav tako sestavine, o katerih kaže pri tem razmišljati, toda ta področja zaslužijo pozornost ob drugih priložnostih. Za naš namen je »delavsko nadzorstvo« poudarjeno predvsem iz zornega kota mehanizma »družbenega nadzorstva«, ki postaja poleg odklonkosti naslednje ključno področje tudi v samoupravni socialistični družbi, vendar občutno bolj s politične kot s teoretičnoraziskovalne plati.

1. DRUŽBENO-POLITIČNO IZHODIŠČE

Družbeno-politična izhodišča za oblikovanje, delovanje in namen samoupravnega delavskega nadzorstva so vsebovana v prenekateri listini političnih organizacij³ in zlasti v pravnih normah, kot so ustave ter v zadnjem času še zakon o združenem delu. Ideje o tovrstnem nadzorstvu

¹ Marx v navedbi Kirna: Tehnokratizem in samoupravljanje, *Komunist*, Teoretična priloga julij—september 1976, s. 27.

² Toš, s. 75.

³ To so zlasti: VII. kongres ZKS, X. kongres ZKJ, II. kongres samoupravljalcev (1969), I. kongres delavskih svetov (1957) itd.

* Janez Pečar, diplomirani pravnik, doktor znanosti, višji znanstveni sodelavec, Inštitut za kriminologijo, Ljubljana, Trg osvoboditve 11.

pa izhajajo že od klasikov marksizma, še posebej pa iz začetkov graditve socializma v Sovjetski zvezi, ko je Lenin opozarjal, »da je treba pri ustvarjanju novih družbenih razmerij organizirati ustrezne oblike družbene kontrole, v katerih naj se aktivirajo najširše množice delovnih ljudi«. ⁴

V SFRJ gredo vsa prizadevanja, zlasti z družbenimi spremembami, ki pomenijo uresničevanje novih ustav, v to, da bi samoupravno delavsko nadzorstvo postalo sestavina samoupravljanja, v kateri bi delavci nadzorovali uveljavljanje družbeno-gospodarskih razmerij, celotno reprodukcijo in razpolaganje z živim in minulim delom. Tovrstno nadzorstvo naj delovnemu človeku omogoči ob ustreznem delovanju družbenega interesa zagotoviti njegov vpliv na celotno družbeno dogajanje, tako da bodo njegova ustvarjalnost, moč in odločitve čim bolj ustrezale ciljem družbene ureditve. Hkrati pa naj bi delo postajalo čedalje bolj združeno in svobodno, kar omogoča le samoupravljanje, v katerem »gospodarjenje z dobrinami oblikuje tudi ljudi«. ⁵

Samoupravno delavsko nadzorstvo je posebna oblika varstva, ki po svoji vsebini nima predhodnika v podobni organizaciji klasičnega (državnega) nadzorstva. Po svoji zasnovi, oblikah in delovnih metodah se razločuje od vseh doslej znanih varstvenih institucij, posebno če gre za organizacijo varstva pravic v združenem delu. Vsebinsko pa ne gre le za varstvo, marveč predvsem za spremljanje razmerij v zvezi z **marksistično predstavo o vlogi delavskega razreda**, po kateri naj se organizira samoupravna socialistična družba (pri nas) v prihodnje. Ker naj se samoupravna razmerja ne uveljavljajo z etatiističnim birokratskim prisiljenjem in podobnim instrumentarijem klasične države (toda čedalje manj), marveč s samoupravnim sporazumevanjem in družbenim dogovarjanjem in ker naj se »oblast v imenu delavskega razreda spremeni v oblast samega razreda in delovnih ljudi«, ⁶ mora biti tudi nadzorstvo organizirano tako, da se uveljavljajo izhodišča, po katerih je nadzorstvo v skladu z družbeno-političnimi hotenji. Glede na to se samoupravno delavsko nadzorstvo uresničuje:

— neposredno (toda ne tako, da bi vsi nadzorovali vse, da bi vsak nadzoroval vsakogar in vsi vsakogar in vsakdo vse, kar bi bila anarhija);

— prek samoupravnih organov določene organizacije;

— po posebnem organu samoupravnega delavskega nadzorstva, ki opravlja svojo vlogo na poseben način in z določenimi sredstvi na ključnih področjih.

Nosilci samoupravnega delavskega nadzorstva so lahko različni po svoji organiziranosti, toda enaki po svoji vsebini, hkrati pa je tudi »vsebina nadzorstva vse tisto, kar je vsebina samoupravnega odločanja«. ⁷ To poudarja enotno politično in gospodarsko oblast delavskega razreda v združenem delu in enotnost ter celovitost samoupravljanja in nadzorstva v delovnih organizacijah (čeprav se morebiti zbuja vtis mogoče konfliktnosti, dvotirnosti in institucionalne porazdelitve vpliva).

Namen samoupravnega delavskega nadzorstva je odpravljanje nezakonnosti, deformacij in uresničevanje ter varstvo pravic, ki jih imamo ljudje v združenem delu. Glede na to je samoupravno nadzorstvo v združenem delu tudi sredstvo za istenje skupinskih interesov s splošnimi družbenimi in sredstvo za razumevanje splošnih družbenih zadev v primerjavi s posameznimi in krajevnimi. Morebitna nasprotja v reševanju vprašanj, ki zadevajo nadzorstvo nad uresničevanje pravic, so poleg delovanja samoupravnih mehanikov v delovnih organizacijah tudi predmet obravnave delavskega nadzorstva. Le-to se pri nas politično vsebinsko in formalnopravno zastavlja v smeri, ki naj pelje k osvobajanju človeka pri delu (čeprav sta si svoboda in nadzorstvo vsaj domnevno lahko v navzkrižju). **Samoupravno nadzorstvo naj kot nov splet družbenih nadzornih institucij omogoča poti do samoupravnega odločanja v vseh kritičnih vprašanjih ob čedalje manjši udeležbi od drugod »siljenega« nadzorstva**, čeprav tudi »država ni več samostojna moč nad družbo in tudi ni pojem istosti z družbo, marveč postaja čedalje bolj ena izmed funkcij samoupravno organizirane družbe«. ⁸

Samoupravno delavsko nadzorstvo je torej sredstvo, ki naj v naši družbeni ureditvi zagotavlja večji red in varstvo ter varnost delovnega človeka kot posameznika in družbe kot celote, poleg prenekaterega drugega mehanizma (še državnega) nadzorstva in prisile.

⁷ Delovanje samoupravne delavske kontrole...v Ljubljani — poročilo mestne konference ZKS in mestnega sveta Zveze sindikatov Ljubljana, s. 1.

⁸ Kardelj, s. 950.

⁴ Glej Toš, s. 10, Popovič, s. 7 in drugi.

⁵ Podmenik, s. 17.

⁶ Puhek, s. 73.

2. ŠKODLJIVI POJAVI V DELOVNIH ORGANIZACIJAH

Domneva se, da decentralizacija odločanja in naraščanja števila subjektov, ki zakonito ravnajo z družbenim premoženjem, omogočata povečanje možnosti za kriminalnost in druga škodljiva dejanja. Gospodarska reforma, kasnejše spremembe glede čedalje večje odgovornosti za poslovni uspeh in učinkovitost, tržni zakoni itd. pa so v marsičem omogočali pojave, ki prej niso bili tako očitni ali pa ni bilo družbenih danosti za njihovo nastajanje (kolikor odmislimo vzročnost na strani mogočih deviantov samih).

Kolikor gre za pojave v škodo delovnih organizacij, se ob tej priložnosti, ko razmišljamo o samoupravnem delavskem nadzorstvu ne bomo ukvarjali s tistimi, ki jih delajo zunanji storilci in s tradicionalno kriminalnostjo povzročajo morebitne izgube. Samoupravno delavsko nadzorstvo bo moralo biti pozorno predvsem na tisto delovanje, ki nastaja znotraj delovnih organizacij in z ravnanjem njihovih članov ter takšnim delovanjem, ki poraja škodo.

Tako je npr. eno izmed ključnih vprašanj lažna dokumentacija ob neresničnih (ponarejenih in prenarejenih) listinah. To omogoča zlorabe, izogibanje obveznostim in pridobivanje prednosti, kaže na neresnično stanje zalog, sredstev in vrednosti. Bližnja preteklost je odkrila nešteto organiziranih prilaščanj družbenega premoženja v vrednostih, ki so bile dotlej brez primere v naši kriminalni kazuistiki. V gospodarstvu nastajajo pojavi neodgovornega nastopanja na svetovnem trgu, nelojalna konkurenca med našimi podjetji, razne zlorabe, gospodarjenje mimo običajev, poštenosti in vestnosti, pa tudi neracionalnost pri delu, razsipništvo, ustvarjanje izgub in sploh slabo gospodarjenje, neupravičeno in nezakonito prelivanje jugoslovanskega denarja v tujino, izmikanje nadzorstvu, izigravanje, kršenje in obhajanje predpisov, vštrevši utajevanje raznih dajatev in davščin.

Razširja se korupcija, neupravičeno prejemanje provizij, nezakonito zaračunavanje dnevnic itd., še posebej, kot je bilo nekajkrat poudarjeno, pa se je razraščala skupinskolastrninska miselnost ter delovanje, ki je dajalo prednost individualiziranim koristim kaknega kolektiva v škodo širše družbene skupnosti, da pri tem sploh ne omenjamo družbenih procesov, kot so liberalizem, tehnokratizem itd., ki sploh niso tipični jugoslovanski pojav. Zlasti s škodljivimi

posledicami tehnokratizma so se (in se še) srečali tudi drugod po svetu.

Samoupravno delavsko nadzorstvo zadeva kriminalnost na nekaterih ključnih področjih, npr.:

- pojave, ki načenjajo razmerja med ljudmi glede ravnanja s stvarmi;
- pojave, ki nastajajo zaradi malomarnega ali nezadostnega varstva premoženja (tudi zaradi ogroženosti od zunaj);
- škodljivo gospodarjenje;
- nepoštenost in sploh ravnanje iz nizkotnih nagibov;
- pomanjkljivo nadzorstvo ali umanjkanje nadzorstva v vseh njegovih zornih kotih.

Glede na različnost delovnih mest v delovnih organizacijah, raznovrstnost pristojnosti in odgovornosti, odvisnost posameznih vlog in položajev, razne možnosti za zasebno ali skupinsko prilaščanje ter sploh ustvarjanje vzdušja, ki bi ga včasih lahko imenovali tudi subkulturno (kriminalno) itd., so različne tudi naloge samoupravnega delavskega nadzorstva, še posebno, ker naj bi tovrstni odbori ali komisije oblikovali svoje delovne programe oziroma akcijske načrte.

Pri tem gre zlasti razločevati med kriminalno bolj ogroženim delovanjem (dejavnosti, delovna mesta, opravila itd.) in manj ogroženim, različnost v možnostih za ustvarjanje nepravilnosti, prilaščanje, nezakonnost itd., tja do razločevanja med popolnoma nadzorovanimi delovnimi mesti in tistimi, pri katerih je nadzorstvo nemožne ali vsaj močno oteženo (npr. zunanja trgovina ipd.).

Velika množina lažne in sploh fiktivne dokumentacije kaže na težavnost delovanja samoupravnega delavskega nadzorstva, če se bo omejevala samo na tisto, kar ji bodo ponujale strokovne službe in drugi organi glede svojega poslovanja. Če so nepravilnosti prezrli (ali pa dovolili) že samoupravni organi, je težko reči, ali je samoupravno delavsko nadzorstvo lahko vedno učinkovito. Sama grožnja zaradi njegovega obstoja v kolektivu pa prav tako ni veliko več od tistega, kar že zdaj pomenijo razni nadzorni mehanizmi naše družbe, ki jih ni tako malo.

Netradicionalni kriminalni pojavi odgovornih oseb, zlasti v gospodarskih delovnih organizacijah, domnevna kriminalnost belega ovratnika ali zapletena poslovno-gospodarska odklonskost itd. vabijo k odbiri v pozornosti in tudi k odločitvi, kaj bolj in kaj manj nadzorovati in kaj sploh preganjati v kriminalnem smislu. Hkrati je treba upoštevati, kaj je še normalno in kaj to

v kakem kolektivu že presega; ne nazadnje je treba vedeti, da je določeni dejavnosti navadno lastna le določena odklonskost, pomembna tudi za samoupravno delavsko nadzorstvo.

3. DELAVSKO NADZOROVANJE KOT JAVNA, MNOŽIČNA IN RAZREDNA DEJAVNOST

Samoupravno delavsko nadzorstvo pomeni dokaj nov, neprisilen, pogosto tudi neformalen, neodtujen in demokratičen način za spreminjanje vedenja ljudi v manjših skupinah, ki se združujejo za določen namen. Čeprav gre pri tem za enega izmed ključnih namenov, ki je hkrati pridobivanje in porazdelitev dohodka, ima tovrstno nadzorstvo še prenekatero drugo dobro posledico, katerih skupna izhodišča so nedvomno utrjevanje (novih socialističnih) vrednot in morale. To dvoje naj bi pomenilo »sistem napotil za vedenje«,⁹ ki jih deloma povsod sankcionirajo ali uveljavljajo tudi neformalno in z drugačnimi sredstvi, kot je pravo in vse, kar mu je lastno. Vsaka vrednota in morala pa je oblikovana z vzgojo, kulturo, zgodovino, politiko in tudi ob določeni materialni določenosti.

Naše življenje ter uspešnost in raznovrstnost nadzornih mehanizmov kažejo, da **človeško vedenje nadzirajo različne ustanove** z raznovrstnimi sredstvi in ob raznih priložnostih, **toda vsaka le določen del** (človeškega vedenja). Odtod morda tudi prekrivanje nadzorstva ali vrzeli v njem, nakopičenost glede ukrepov ali praznine v ukrepanju. Glede tega je zlasti pri nas verjetno, da ni nikjer toliko pozornosti posvečene vedenju in ravnanju, kakor prav na področju, za katerega se še posebej ustanavlja samoupravno delavsko nadzorstvo.

To nadzorstvo pa ne skrbi za uresničevanje kakih svojih izvirnih norm, marveč za tisto, za kar tako ali drugače že obstajajo bodisi državni bodisi samoupravni organizmi, ki delujejo vsak po svoje in ob natančno določeni pristojnosti. **Zaradi ustanovitve samoupravnega delavskega nadzorstva, njegovega delovanja in napredovanja pa noben drug tako državni kot samoupravni organ ni izgubil, oddal ali izročil niti ene izmed svojih pristojnosti.** Samoupravno delavsko nadzorstvo je zato dodaten in poseben organiziran dejavnik poleg drugih, zlasti s tem, da je pri njem poudarjena javnost, množičnost, sodelo-

vanje, razrednost ter institucionalizacija neformalnega nadzorstva v takih temeljnih družbenih povezavah, kot so organizacije združenega dela.

Samoupravno delavsko nadzorstvo skrbi le za del našega vedenja in sicer tisti del, ki je večinoma povezan z delovnim mestom pri opravljanju poklica in nalog, ki so osebnega ali skupnega pomena (za obstoj posameznika, skupine ali družbe).

Samoupravno delavsko nadzorstvo je že po svoji pravni zasnovanosti predvsem javno. Glede na to je odvisno od stopnje identifikacije posameznika z normami, po katerih se uravnava življenje skupine, in od intenzivnosti komunikacij, ki hkrati s sporočili prispevajo k oblikovanju, moči in porazdelitve nadzorstva.¹⁰

Pretok sporočil in sploh obveščenost sta ključni vprašanji za kohezivnost, moralno in vrednote v delovni skupnosti. Če se skupinske norme ali pravila vedenja in ravnanja širše družbene skupnosti ne sprejemajo množično, tedaj nastajajo pomanjkljivosti v množičnem dojemanju obveznosti in porajajo se odstopanja od pravil, odklonskost ter škodljivost. In več ko je odklonskosti, večja je nuja po nadzorstvu in prisiljenju oziroma tem očitnejša so prizadevanja za približevanje idealu, ki je največkrat nedosegljiv (vsaj iz zornega kota nadzorstva).

Glede na to se tudi samoupravno delavsko nadzorstvo kaže kot sredstvo, ki predvsem z razrednih stališč, skladno s političnimi hotenji, z avtoriteto svoje moči in sredstev, ki jih ima na voljo, dosega internalizacijo nadzorstva tako, da »naravnava delavce (in samoupravne ustanove) na delovanje znotraj institucionaliziranih okvirov«.¹¹

Sredstva samoupravnega delavskega nadzorstva so: poročanje, seznanjanje, sodelovanje, zahtevanje podatkov, dajanje odgovorov in podobno.¹² Gre torej za ukrepe, ki so po svoji naravi neprisilni, ter za nadzorovanje posameznika in ustanov, v katerem je njim samim prepuščeno izboljšanje stanja potem, ko se je z zadevo ukvarjalo samoupravno nadzorstvo. V zvezi s tem skrbi za **pregledovanje, ugotavljanje, prepričevanje, preprečevanje in sporočanje.** Sankcij ni. Ti so tam in pri tistih, ki znotraj delovne organizacije že po naravi svojega dela morajo skrbeti za zadeve, ki so prišle pred »delavsko

¹⁰ Glej več o tem: Jerovšek, s. 31.

¹¹ Perić, s. 133.

¹² Glej Toš, s. 78, Osnutek zakona o združenem delu, čl. 527 in 528.

⁹ Durkheim, v *Sociological Theory*, s. 105.

kontrola« ali so glede pregona v pristojnosti zunanjih nadzornih mehanizmov.

Glede na to imata delovanje in učinkovitost samoupravnega delavskega nadzorstva, kljub pravni urejenosti, bolj **družbeno-politične in razredne**, socialno pedagoške ter preprečevalne kot pa pregonske lastnosti; pregonske pridejo v ospredje predvsem takrat, kadar »delavska kontrola« za ureditev kakke zadeve znotraj svoje delovne organizacije sodeluje z državnimi pregonskimi organizmi.

4. SAMOUPRAVNO DELAVSKO NADZORSTVO IN DRUGI NADZORNI DEJAVNIKI

»Delavska kontrola« je zasnovana s prav določenim, predvsem političnim namenom in obstaja za področja, na katerih opravljajo nadzorno vlogo že prenekateri drugi. Glede tega torej gre za nekak dopolnilni mehanizem s prav določenimi nalogami. V zvezi s tem se poraja tudi vprašanje, ali ni prav z ustanovitvijo tega novega nadzornega organizma posebej poudarjena neučinkovitost in neustreznost vseh drugih, in če je tako — ali ne zbuja to nadzorstvo prevelikih upov spričo dosedanjega zadoščanja potrebam po nadzorstvu. Po drugi strani pa dokajšnje število državnih in samoupravnih nadzornih mehanizmov kaže na težo vedenja in ravnanja v naši družbi in na njuno problematičnost tudi po kriminalnopolitični plati.

Ob raznih nadzornih mehanizmih in službah pa se še posebej nastajajo vprašanja o razmerjih »samoupravne delavske kontrole« do njih zlasti glede sodelovanja za večjo učinkovitost. Ker je prav določen odbor ali komisija (in podobno) »delavskega nadzorstva« ustanovljen v prav določenem samoupravnem subjektu, gre torej za razmerja med raznimi službami in nadzorstvom pri istem subjektu ali za sodelovanje znotraj ter za sodelovanje s tistimi mehanizmi, ki nadzorne vloge opravljajo od zunaj.

Znotraj organizacij združenega dela delavsko nadzorstvo srečuje poleg samoupravnih organov (ki imajo isto oziroma podobno delovno vsebino) zlasti še: strokovno službo notranjega nadzorstva, službo fizičnega zavarovanja, organizacijo civilne zaščite in požarne varnosti, službo za varstvo pri delu itd. V posebnem razmerju je samoupravno delavsko nadzorstvo z družbenopolitičnimi organizacijami v združenem delu, zlasti z zvezo komunistov in sindikati. Le-te morajo (vštevši organe upravljanja in poslo-

vodne organe) »zagotavljati pogoje za nemoteno in uspešno delovanje«¹³ in zlasti skrbeti za ustrezno kadrovske sestavo samoupravnega delavskega nadzorstva.

Kolikor gre za istosmerno oveščenost formalnih organov v organizacijah združenega dela, najbrž ni težav za sodelovanje pri nadzorstvu ter pri odkrivanju in preprečevanju oziroma sploh zatiranju odklonskosti. Čeprav morebiti nastajajo nasprotja, se rešujejo v »domaćem krogu« in brez skrbi za sloves organizacije združenega dela pred širšo javnostjo. V ospredju pa je vprašanje učinkovitosti nadzorstva, če venomer nastajajo kazniva dejanja, pa zanja nihče ne ve ali jih noče videti, oziroma jih ne zna ugotoviti. Pri vsem tem se načenja tudi vprašanje zavesti delovnih ljudi, zlasti takrat, kadar gre za pridobivanje skupinske koristi v škodo splošne družbene koristi.

Nič manj zapleteno in odgovorno ni **sodelovanje delavskega nadzorstva z zunanjimi nadzornimi dejavniki**; ti so zlasti služba družbenega knjigovodstva, inšpekcije, javno tožilstvo, družbeno pravobranilstvo samoupravljanja, sodniki za prekrške, organi za notrane zadeve, sodišča itd.¹⁴ To sodelovanje je še posebno pomembno, ker se notranje nadzorstvo v organizacijah združenega dela šteje za izredno pomembno sestavino družbene samozaščite.¹⁵ Pravo določa obveznost medsebojnega sodelovanja na tej ravni za obravnavanje in zatiranje odklonskosti. Toda prav tu se začne občutljivo vprašanje kako sodelovati, da samoupravno delavsko nadzorstvo institucionalno ne bo postalo »podaljšana roka«, »izpostava« ali »nepoklicni organ« katerega izmed zunanjih, zlasti državnih nadzornih dejavnikov ali da posamezniki iz komisij in odborov delavskega nadzorstva ne bi zbuvali vtisa, da so informatorji, agenti, ovaduhi itd. in jih zaradi tovrstne zaznamovanosti ne bi sprejemali znotraj organizacij združenega dela. Ta vprašanja niso tako preprosta, ker imajo ljudje pogosto nenaklonjena stališča do nadzorstva, tudi zaradi tega, ker **odklonskost nekaterih posameznikov povzroča nadzorstvo nad vsemi in ker nepoštenost nekaterih zbuja sum zoper vse**. Na to kaže pri nas zlasti naraščanje števila nadzornih mehanizmov in politizacija nadzovanja. Čeprav je najbrž nujno, da se notranje nadzorstvo v de-

¹³ Poročilo mestne konference ZK in mestnega sveta Zveze sindikatov, november 1975, s. 6.

¹⁴ Glej zlasti 537. člen osnutka zakona o združenem delu.

¹⁵ Glej: Stališča o gibanju kriminalitete... Uradni list SRS 12-513/76.

lovnih organizacijah še vedno razvija ob pomembnem deležu države (in njenih specializiranih organov), kaže poudariti previdnost vpletenja državnih mehanizmov v samoupravna področja organizacij združenega dela pri nadzorstvu, kar naj ne bi bila samo deklaracija, marveč dejanskost, posebno ker naj se organizacije združenega dela same čim bolj usposabljaajo za boj z nezakonitostjo, neučinkovitostjo, kriminalom itd. in ker je to v skladu s temeljnimi izhodišči samozaščitnega delovanja v naši družbi.

Varovalna vloga države, sodelovanje z organi družbeno-političnih skupnosti, pomoč družbenopolitičnih organizacij itd. so velikega pomena za ustreznost samoupravnega delavskega nadzorstva. **Nameni vseh so sicer enotni, pota in sredstva pa so dokaj različna.** Prav ta različnost pa pomeni nevarnost ne samo za ustvarjalnost, marveč tudi za družbeno in kriminalnopolitično ustreznost.

5. ZATIRANJE KRIMINALNOSTI

Zatiranje kriminalnosti je ena izmed dejavnosti »samoupravne delavske kontrole«, in sicer verjetno končna med vsemi prizadevanji, ki jih je treba opraviti, preden se pride do nje. Najbolj idealno bi bil tak položaj, da bi se z drugimi sredstvi in ukrepi tovrstnega nadzorstva opravljale vse tiste okoliščine, ki v delovnih organizacijah omogočajo kazniva dejanja. Čeprav samoupravno delavsko nadzorstvo načeloma ni neposredno naravnano zoper posameznega delavca v združenem delu, marveč vse prej kot to, pa ni rečeno, da ob kaki priložnosti velja pozornost tudi posameznikom, še posebno, če so nagnjeni h kriminalnim in drugim pojavom, zaradi katerih delavsko nadzorstvo sploh obstaja.

Samoupravno delavsko nadzorstvo se že po svoji pravni zasnovanosti ukvarja z vsem nedopustnim, nezakonitim, protidružbenim in kriminalnim vedenjem v organizacijah združenega dela in zato nadzira uresničevanje državnih in samoupravnih norm ter sklepov samoupravnih organov. Glede na celotnost delovanja področja, o katerem razmišljamo, nadzoruje:

- uresničevanje splošnih in samoupravnih aktov;
- medsebojna razmerja delavcev v združenem delu;
- zapleteno, težavno ter raznovrstno gospodarsko problematiko z vsemi njenimi sestavinami od proizvodnje in prodaje do delitve do-

hodka in ustreznega odvajanja sredstev za splošno in skupno porabo.

V zvezi s tem gre za ugotavljanje, kako se uresničuje poslovna politika, kakšno je ravnanje oziroma gospodarjenje skupinskih in individualnih izvršilnih organov, kako se uporabljajo družbena sredstva in kakšno je finančno poslovanje, kako potekajo dogovorjena družbenogospodarska razmerja, ali se obveznosti delovne organizacije do drugih prav izpolnjujejo, ali gre morda za kršitve delovnih in samoupravnih pravic, kako je z naložbami itd.,¹⁶ in ne nazadnje, kdo in kaj krade, poneverja ali ustvarja škodo z zlorabljanjem svojega delovnega mesta in poklica. Seveda razni neposredni »materialni, finančni, tehnični in drugi aspekti nadziranja ne sodijo med naloge delavske kontrole«.¹⁷

Iz kriminalnopolitičnih, zlasti pa preprečevalnih zornih kotov je najpomembnejše, **da delavsko nadzorstvo opozarja na posledice, še preden so nastale;** le to mu daje pomen predvsem preprečevalnega organa.

V ta namen opozarja na dejstva, ki jih je treba tako ali drugače spremeniti, izboljšati, uskladiti in sploh urediti, **daje pobude, predloge in pripombe, postavlja vprašanja, ugotavlja in poroča, daje pojasnila in izreka mnenja ter sodeluje.** Uspešnost nadzorstva je lahko bolj ali manj odvisna od razvitosti samoupravljanja v posamezni organizaciji združenega dela. Ker pa raziskave delovanja samoupravnega delavskega nadzorstva¹⁸ ne ugotavljajo zaželenih izidov, čeprav večinoma obravnavajo organizacijska ali tehnična vprašanja, manj pa vsebinska, se upravičeno postavlja vprašanje organizacije in programov dela oziroma sploh — kje in kako zastaviti delo, da bo vsaj deloma dosežen namen: delavci v združenem delu naj bi začutili, da je tako nadzorstvo potrebno, člani odborov in komisij pa, da je bil njihov trud v tem smislu koristno uporabljen.

Nasveti »delavskim kontrolam« vsebujejo razna izhodišča, npr. upoštevanje naznanitev o nepravilnostih, načrtovanje pregledov, nadzorstvo nad izplačevanjem dnevnic, stroškov za reklamo, potovanja, pregled nad roki itd.¹⁹ Toda

¹⁶ Poročilo mestne konference ZK in mestnega sveta Zveze sindikatov, s. 4 in 5.

¹⁷ Toš, s. 21.

¹⁸ Dnevno časopisje je v zadnjem letu precej poročalo o delu, uspešnosti in nepravilnosti »delavske kontrole« po vsej Jugoslaviji.

¹⁹ Glej npr. Samoupravna delavska kontrola — odgovori na vprašanja udeležencev na posvetovanju, Bled—Radenci 1974, Inštitut za delo — Center za samoupravno normativno dejavnost.

če naj bi samoupravno delavsko nadzorstvo pregledovalo vse, kar delajo drugi pri poslovanju ali samoupravnem odločanju, najbrž ne bi daleč prišlo in ne bi moglo dosti ugotoviti, posebno ker večina tistega, kar nadzoruje, lahko izhaja iz lažnih listin (na te se opirajo vsi nadzorni organi).

Zato je morda bolje poiskati v vsaki organizaciji združenega dela t. i. nevralgične točke (glede na mogoče nepravilnosti) in ustvarjati možnosti za nadzorstvo in hkrati odpravljati nenehni občutek nadzorovanosti in sumničavosti vse vprek. Čeprav delavsko nadzorstvo lahko nadzoruje »vsako delovno mesto, delo vodilnih kadrov, dejavnost izvršilnih organov in organov upravljanja, delo skupnih ali strokovnih služb in sploh celotno dejavnost organizacij združenega dela«,²⁰ mora delo zastaviti glede na pretekle dogodke in nove možnosti za nastajanje odklonskosti, in to preišljeno, smotrno in taktno.

Naloge samoupravnega delavskega nadzorstva niso samo ugotavljati stanje, marveč tudi v njegovem spreminjanju, bodisi z lastno zmogljivostjo in vlogo v svojem okolju bodisi s pomočjo zunanjih organov, upošteva pri tem pozitivno ozračje in mnenje v organizaciji, kjer skrbi za nadzorstvo. **Izbira metod, oblike nadzorovanja, sredstev in njihova izvirnost pa so lahko taktičnega pomena v porazdelitvi sil znotraj kolektiva.**

6. Motiviranost za nadzorstvo

Kot je vsaka človeška dejavnost v svoji prodrornosti, uspešnosti, tveganju, sprejemljivosti, primernosti itd. odvisna predvsem od ljudi, tako je tudi samoupravno delavsko nadzorstvo odvisno od »neposredne (osebne) nadzorne dejavnosti vseh delavcev«²¹ in najbrž najbolj od tistih, ki to odgovornost še posebej prevzemajo s svojim članstvom v ustreznih komisijah, svetih in odborih. Ker že dosedanje raziskave ugotavljajo pri članih institucionaliziranega »delavskega nadzorstva« strah pred morebitnimi ukrepi zoper njih, nevtrajnost pri nadzornem delu, nestrokovnost, premajhno bojevitost, pomanjkanje časa za nadzorovalno dejavnost, nepoučenost ter vrsto drugih, zlasti subjektivnih težav, se poleg tega pojavlja še vprašanje, **kako je z motiviranostjo?**

²⁰ Žarković, s. 49.

²¹ Toš, s. 70.

Ljudje navadno ne sprejemamo radi nadzorstva nad seboj, hkrati pa veliko ljudi ne želi nadzorovati drugih in se jim to upira tudi zaradi njihovega osebnega vrednostnega sestava ali iz drugih razlogov. Ali to lahko pomeni, da se nadzorstva z zadoščenjem lotevajo samo tisti, ki se jim ta dejavnost osebno prilega in ki jo imajo za nekaj, kar jih spodbuja, jim daje moč, ugled, položaj, možnost dviganja itd.? Ta vprašanja so toliko bolj v ospredju, ker dosedanje raziskave potrjujejo, da »delavsko nadzorstvo« močno zaostaja za pričakovanji, ne glede na to, da mu politična podpora, razrednost, nujnost nadzorovanja iz gospodarskih razlogov itd., tja do potrebe po poštenosti, varčnosti, zakonitosti itd., dajejo težo in jo je treba upoštevati tudi pri tem, da je delavsko nadzorstvo v resnici sestavina samoupravnih razmerij v združenem delu. Če pa je drugače, potem gre lahko tudi za pomanjkljivosti v zavesti, kar ni samo politično vprašanje, marveč načinja tudi nekatere vrednote v združenem delu, kolikor po drugi strani kaže, da se vsi skupaj težko podrejamo določeni stopnji konformnosti, oziroma da je težko pričakovati idealnega poteka tovrstnega nadzorstva.

Ni upati, da bi se vsi lahko vedno poistili s pričakovanimi modeli vedenja in ravnanja, zlasti še zato, ker je vsak delavec v združenem delu v različnih vlogah, te pa si neredko tudi nasprotujejo. Čeprav »je delo stabilizirana vrednota jugoslovanskega socializma«²² ga vendarle načinja nešteto pojavov, ki so narekovali tudi ustanavljanje »delavskih kontrol«; te so zdaj tu in postavljene pred dejstvo, da morajo upravičiti svoj obstoj. Življenje tudi glede nadzorovanja ni tako preprosto, da bi ga lahko uspešno reševali samo s pravnimi normami, hkrati pa je tvegano določati dolžnosti ljudem, če jih ti ne sprejemajo vedno za svoje (morda tudi zaradi neosveščenosti, nezanimanja, malomarnosti itd., tja do apolitičnosti in izrazitega razrednega nasprotovanja).

Delavsko nadzorstvo ne sme biti tehnološka nuja, ki bi razmerja med ljudmi spreminjala v razmerja med rečmi, marveč narobe. Hkrati naj bi razvijalo osebne in družbene vrednote ter uresničevalo tiste interese, ki peljejo zavest naprej od tiste dosežene doslej, upošteva družbene, kulturne, zgodovinske in druge okoliščine.

Raziskave delovanja delavskega nadzorstva kažejo, da pobude za tovrstno dejavnost ne pri-

²² Rus, V., s. 22.

hajajo od delavcev,²³ marveč od drugod, čeprav le-ti vedo za marsikatero nepravilnost iz komunikacij, ki potekajo med štirimi očmi, ali iz govoric v delovnem okolju, kolikor se ne dogajajo med njimi samimi. Ali to morda ne kaže tudi na nizko stopnjo odgovornosti ali na tako strpnost do škodljivih pojavov, ki je že nedopustna?

Če namreč hočemo v kaki zaokroženi skupini z določenimi nameni živeti skupaj, moramo omejevati »svobodo« posameznika toliko, da skupnost ne bo ogrožena zaradi njegovega morebitnega prestopanja. Glede na to bo odstopanje od norm vedno predmet nadzorstva, s tem se je treba povsod sprijazniti (tudi pri »delavskem nadzorstvu«). Vprašanje je le kako opravljati nadzorstvo nad ljudmi v združenem delu, da to nadzorstvo ne bo omejevanje, marveč hkrati tudi osvobajanje, pri katerem vsak posameznik upošteva »osebnost, dostojanstvo, potrebe in interese drugega posameznika«²⁴ in skupine ter družbene skupnosti kot celote.

Kako je potem z motiviranostjo za nadzorstvo v organizacijah združenega dela? Če naj bi ta motiviranost imela predvsem gmotno podlago, kot mislijo nekateri, potem bi bilo res, da razmerja med ljudmi spreminjamo v razmerja med rečmi. Gre pa za dosti več. Ključno vprašanje pri tem je, kako dosegati čim večjo skladnost med politično-razrednimi potrebami kot globalnimi in tistimi, ki so lahko vodilo pri slehernem delavcu kot posamezniku (ali pri skupini) tudi zaradi njegovih psiho-socialnih potreb (in ne samo gmotnih, ki le deloma ali pa sploh ne prizadevajo njega neposredno). To pa ni tako preprosto in dosegljivo pri vsakomur. Zato tudi neuspešnosti »delavske kontrole« ne gre posploševati z banalnimi razlogi, ki imajo globlje korenine v osebnostih ljudi, te pa vse premalo poznamo (tudi zato, ker nam gre pogosto bolj za razmerja med ljudmi zaradi reči, kot pa zaradi ljudi samih).

7. KRIMINALNOPOLITIČNI POMEN SAMOUPRAVNEGA DELAVSKEGA NADZORSTVA

Samoupravno delavsko nadzorstvo ni samo razredno-političnega pomena, kar je sicer res njegova primarna vloga, marveč ima tudi kriminalnopolitični namen. Glede na obseg nalog

²³ Glej Slivnik, s. 108.

²⁴ Več o tem **Izbor socioloških razprav**, Mlinar, s. 39.

(vsaj za zdaj — verjetno pa razvoj pri nas kaže v smeri krepiteve tega nadzorstva) neposredno zatiranje odklonskosti ni ravno ključno vprašanje, s katerim naj bi se ukvarjalo »delavsko nadzorstvo«, temveč je njegova osrednja vloga drugje. Toda pri tem tovrstno nadzorstvo zadeva na vprašanja kriminalnosti, odklonskosti, škodljivstva in na vrsto drugih pojavov, ki zadevajo dobro gospodarjenje, ustrezno politično reševanje nalog, oblikovanje in vzdrževanje samoupravnih razmerij v združenem delu itd., kar je tako ali drugače predmet nadzorstva.

Ker »delavsko nadzorstvo« opravljajo delavci neposredno ali po posebnih organih sami med seboj in zase ter na področjih, ki sodijo v njihovo domeno, tako nadzorstvo tudi ni odtujeno. Tako zasnovano nadzorstvo je vsaj formalno manj prisilno, čeprav nič manj neprijetno kot tisto, ki ga opravljajo državni organi s svojimi sredstvi sile, ima pa na voljo drugačna sredstva vplivanja na spremembe in za ureditev vprašanj, ki so odvisna predvsem od ljudi v združenem delu in manj od drugih, zunaj njihovih organizacij.

Čeprav je res zlasti dvoje:

— da se »delavsko nadzorstvo« ukvarja z istimi vprašanji kot samoupravni organi, vendar iz nekoliko drugačnih zornih kotov;

— da (za zdaj še) nima lastnih sredstev za morebitno sankcioniranje (vsiljevanje) svojih ugotovitev in ji zato poročanje, seznanjanje, sporočanje, predlaganje itd. daje poseben položaj med nadzornimi mehanizmi samoupravne socialistične družbe;

prav to pa je socialnopedagoško, preprečevalno in kriminalnopolitično pomembno, posebno ker se ne uresničuje z nasiljem, marveč s takimi sredstvi in ukrepi, da za reševanje zadev (tudi odklonskih pojavov) še vedno odgovarjajo drugi. Morda taka ureditev ni vedno najbolj spodbudna, je pa najbrž za začetek razširjanja »kontrole« na laične institucionalizirane organe — pravilna (na to kažejo tudi nekateri slabi pojavi v samem »delavskem nadzorstvu«). Ker gre proces prepuščanja nadzorstva na laične organe dokaj počasi in tako, da iste naloge še vedno opravljajo pristojni državni ali drugi nadzorni mehanizmi, ne da bi zgubljali svoje pristojnosti, marveč se na veliko področjih ustvarja delna dihotomija, je sedanja ureditev kolikor toliko normalna, bo pa močno načeta, če se bo čez nekaj časa ugotovilo, da ni učinkovita, marveč da je zgolj inštitut, ki k ničemur ne prispeva in

ne zadošča niti psiho-socialnim niti drugim potrebam delavcev v združenem delu.

Zato »delavsko nadzorstvo« ni zasnovano za vlogo policije,²⁵ za uveljavljanje kake lastne politike zatiranja odklonskosti — ali za oblikovanje skupin, ki bi delale nasilje nad ljudmi in zbujale strah, za maščevalnost in podobno. Sedanja ureditev ji že formalno onemogoča kaj takega, kar bi kdo zaradi svojih neetičnih motivov utegnil kdaj pa kdaj zlorabiti. Vendar je njen položaj v samoupravni ureditvi organizacije združenega dela dokaj močan (vsaj formalno), tako da lahko pomeni (spet vsaj formalno) pomemben kriminalnopolitični, vzgojni in seveda tudi preprečevalni dejavnik (poleg drugih, ki pa niso predmet razmišljanja v tem sestavku).

Samoupravna ureditev naj bi že sama pripesovala k zmanjševanju kriminalnosti, zlasti tiste, ki nastaja na podlagi etastičnih in birokratskih razmerij.²⁶ Ustanavljanje »delavskega nadzorstva« pa še posebej kaže na težavnost tega procesa in tudi na to, da so **pričakovanja pogosto preveč optimistična**. Samoupravljanje še ni v celoti potrdilo, da bi bilo lahko povsod učinkovit antikriminogen dejavnik (na to kaže tudi naraščanje nadzornih mehanizmov), hkrati pa je prenašanje nadzorstva na laične in samoupravne ustanove razrednopolitična kot kriminalnopolitična alternativa. **Kriminalnopolitična kot družbenopolitična izhodišča so zato ista**. Gre le še za vprašanje, kako pravočasno spoznavati kršitve, ki jih morebiti poraja samo nadzorstvo, morda tudi zaradi svoje neustreznosti, kajti samoupravni socializem »ni družba brez protislovnih konfliktov med interesi v družbeni strukturi...«²⁷ in »najboljša oblika države je tista, v kateri prihaja zaradi nasprotij do odkritega boja in s tem do skupnega reševanja«.²⁸

»Delavsko nadzorstvo« ima v ureditvi nadzornih mehanizmov naše družbe isti namen kot vsi drugi, to je podrejanje ciljem organizacije, naravnavanje vedenja v družbeno konformnost in neekscesivnost, zaznamovanje (vsaj začasno) deviantov in sakcioniranje pojavov. To nadzorstvo pa ima glede na to, da je neposredno ali institucionalno, v organizacijah združenega dela še poseben pomen za ustvarjanje in oblikovanje »antikriminalnega javnega mnenja« »dokler vloga upravljalcev ne postane navada vseh ljudi, dokler samoodločitev človeka v delu ne postane

vprašanje njegove osebne odgovornosti in dostojanstva«.²⁹ Čeprav v zavesti ljudi ni pričakovati uniformnosti, pa je v tem normalno iskati zmanjšanje dela odklonskosti.

8. PRIČAKOVANJA IN ZMOGLJIVOST

Pri nas in po svetu, zlasti med nepoznavalci stanja, se pogosto srečujemo z velikimi pričakovanji glede zmožnosti, zmogljivosti in uspešnosti nadzorstva. Toda dejanskost je precej drugačna, kajti sleherno nadzorstvo lahko obravnava samo majhen del tistega, kar od njega pričakujemo. Zato že nekaj časa ugotavljajo, da je t. i. »full enforcement« nemogoč; nadzorni organi (formalni in neformalni) pa pojave, s katerimi se ukvarjajo, odbirajo po svojih izhodiščih in zmogljivostih. Glede na to je vsako nadzorstvo (državno ali samoupravno) predvsem selektivno in diskrecionarno ter je pravičnost, ki jo pri tem izkazuje, dokaj relativna.

Od samoupravnega delavskega nadzorstva kot laične institucionalizirane »kontrolne« ne gre pričakovati več kot od specializiranih strokovnih organov, ki odklonskost odkrivajo s čedalje bolj pripravljenimi kadri, z razvijajočo se nadzornovalno tehnologijo in ob posebej razpoložljivih postopkih, s katerimi se ukvarjajo številne družboslovne, naravoslovne in tehnične znanosti. Zlasti v državno nadzorstvo se vlagajo čedalje večja sredstva, hkrati pa naj bi **laični nadzorni organi opravljali svojo dejavnost na podlagi svoje razredno-politične vloge in ob svojem družbeno-vzgojnem pomenu**. Glede na to od samoupravnega delavskega nadzorstva ni upravičeno pričakovati nemogoče. Na to že doslej kažejo nekatere slabe okoliščine:

— Ponekod gre za pojave močnega oviranja dela samoupravnih nadzornih organov.³⁰

— Drugje se kaže nerazumevanje vloge »delavske kontrole« ali pa si ta jemlje oblast, prevzema pristojnosti drugih in prerašča v birokratizirane centre moči.³¹

— »Delavska kontrola« se ne vrednoti tako, kot bi bilo zaželeno, vanjo ni zaupanja, strokovnost članov komisij in odborov pa je neustrezna in sploh prenizka.³²

²⁵ Supek, s. 127.

³⁰ Podobnik, B.: Delavski nadzor šepa, *Komunist*, 20/10-1975, s. 14.

³¹ Vukašinović, S.: Osposobljavanje radniške kontrole za prave poslove, *Borba*, 9/2-1976, s. 6.

³² Analiza iz ankete o samoupravni delavski kontroli (v Ljubljani), s. 8.

²⁵ Glej tudi Toš, s. 19.

²⁶ Kardelj, s. 910.

²⁷ Kardelj, s. 949.

²⁸ Marx v navedbi Pašić, s. 342.

— Člani samoupravnega delavskega nadzorstva imajo premalo izkušenj za to dejavnost, po drugi strani pa ne kažejo zadostne zavzetosti (ali pa sploh nobene).³³

— Samoupravno delavsko nadzorstvo daje v posameznih primerih možnosti za manipuliranje s skupinskimi in delnimi koristmi.³⁴

— Nastajajo hotenja po profesionalizaciji in izplačevanju nadomestila za delo v delavskem nadzorstvu.³⁵

— »Delavsko nadzorstvo« se ponekod dviguje nad delavski svet in si prilašča pravice imeti zadnja besedo v zadevah, ki so v pristojnosti zbora delavcev.³⁶

Podobne pojave načenja tudi resolucija VIII. kongresa ZSS.³⁷ opozarja na to, da samoupravno delavsko nadzorstvo ne sme prevzemati pristojnosti drugih organov ali odpravljati strokovnih služb notranjega nadzorstva, sprejemati sklepov, ki so v pristojnosti drugih »samoupravnih« organov in se sploh vesti nesamoupravno. Prav tako naj ne bi bilo površno in nepravočasno, ne sme se povezovati z odgovornimi osebami na vodilnih delovnih mestih ali se organizirati kot poseben organ delavskega sveta ali ustanovljati hierarhičnih razmerij na ravni delovne organizacije in »delavskega nadzorstva« v temeljni organizaciji združenega dela itd.

Morda je normalno pričakovati, da bo od prenetega ustanavljanja samoupravnega delavskega nadzorstva v celotni družbi več neprijetnosti kot koristi vse dotlej, dokler se ta proces ne uteče in umiri. Toda to ne bi smelo trajati predolgo, če naj misel obdrži socialnopsihološko in ne samo politične privlačnosti. Če naj bo tovrstno nadzorstvo hkrati tudi psihosocialna potreba delovnih ljudi, njegov institucionalizirani del ne sme preraščati v organizem za izpolnjevanje želja posameznikov, za njihovo moč, ugled in položaj v organizaciji združenega dela ter monopolizacijo oblasti.

V družbenem nadzorstvu sploh so posebno problematični pojavi, ki so manj »vidni«, in družbene plasti, ki so za nadzorstvo slabo dostopne tudi zaradi svoje družbene oddaljenosti. V »delavskem nadzorstvu« najbrž ni dosti drugače. Zato bosta ti dve področji tudi tu preskusni kamen. Neprijetno bi bilo in nadzorstvo ne bi opravičilo zamisli, če bi doživljalo očitke,

³³ Prav tam, s. 10.

³⁴ Arnaudovski, s. 14.

³⁵ Despotović, O.: Kako izaći sa stranputice, *Borba*, 7/8-1976, s. 4.

³⁶ Prav tam.

³⁷ Glej navedbo pod 19, s. 45.

da se ukvarja z obrobnimi zadevami in samo z ljudmi, ki so v spodnjih plasteh organizacijske sestave delovne organizacije, medtem ko bi »gospodarska elita« ostala nedotaknjena (primerjaj problematiko kriminalnosti belega ovratnika in sploh gospodarsko-poslovne odklonskosti).

Ker samoupravno delavsko nadzorstvo ne sme postati »profesionalizirana dejavnost«, ker gre pri njem predvsem za razredno »kontrolno«, je treba želje po uspešnosti uravnavati temu primerno. Formalna urejenost delavskega nadzorstva ne sme zbujati pretiranih zahtev po dejanski učinkovitosti, sicer se porajajo prevelika razočaranja. Če od formalnega (prisilnega, negativnega itd.) državnega nadzorstva ne zahtevamo več, kot zmore, gre delavskemu nadzorstvu toliko več prizanesljivosti in razumevanja.

Ključna prednost samoupravnega delavskega nadzorstva je v njegovi neodtujenosti, to pa je začetek v dolgotrajnem procesu čedalje širšega prenašanja nadzorovalske vloge na organe zunaj državne prisile.

SKLEP

Nadzornim mehanizmom samoupravne socialistične družbe, kot je naša, se v zadnjih letih pridružuje še »delavska kontrola«, ki se tudi dokaj institucionalizira z državnimi pravnimi normami. V »razmerju do delavskega sveta in drugih samoupravnih organov (v organizacijah združenega dela) je samostojen in neodvisen organ delavcev«³⁸ ter je odgovoren samo njim. Ti ga volijo in odpokličejo. Ta okoliščina daje »delavskemu nadzorstvu« posebno težo, in po udarek, po katerem je **nadzorstvo v delovnih organizacijah samostojna in po sredstvih, ki jih ima na razpolago, razredna ustanova**, ki v bistvu za dogajanje v delovni organizaciji ni neposredno odgovorna. Hkrati je glede na ustanovne in druge določbe neodtujljiva sestavina samoupravnih pravic in dolžnosti v združenem delu.

Z obstojem in delovanjem samoupravnega delavskega nadzorstva nikakor ne preneha vloga države in njenih organov, marveč se z njim ustanavlja glede nadzorstva v delovnih organizacijah nov organ, ki laično in samoupravno ter z drugačnimi sredstvi kot država opravlja nadzorstvo glede vseh tistih zadev, s katerimi se tako ali drugače ukvarjajo organi v delovnih organizacijah. Glede na to opravlja »kontrolno« na gospodarskem, družbenem in političnem po-

³⁸ Jovanov, s. 7.

dročju, kar prav tako kaže na njeno pomembnost in razredno — politično vlogo. Ker je zasnovan na podlagi novih družbeno-gospodarskih razmerij, ki nastajajo predvsem iz (svobodnega) združevanja dela in sredstev, se pričakuje, da bo tudi ustrezni nadzorni mehanizem za usklajevanje splošnih družbenih koristi s kolektivnimi in posameznimi.

Ta pričakovanja pa ustrezajo tudi kriminalnopolitičnim ciljem, ne sicer toliko glede naznanjanja kriminalnosti in sodelovanja »delavske kontrole« z zunanjimi, zlasti državnimi pregonskimi dejavniki, marveč predvsem glede preprečevanja odklonskosti znotraj delovnih organizacij in glede kriminalnosti delavcev lastne organizacije.

Morda ni povsem naključje, da je do največjega razmaha »delavske kontrole« (v novem ustavnem in delovnem pravu, v praksi družbenopolitičnih organizacij, zlasti SZDL in sindikatov, ter v političnih akcijah v organizacijah združenega dela) prišlo prav v času največjega političnega poudarjanja pomena zakonitosti v gospodarstvu ter po kritikah nekaterih škodljivih družbenih procesov, kot so liberalizem, tehnokratizem itd., tja do gospodarskega kriminala.

V kriminalnopolitičnem smislu je lahko delavsko nadzorstvo temeljna ureditev za široko zasnovano preprečevanje in zatiranje vseh pojavov v škodo družbenega premoženja, s katerim gospodarijo delovne organizacije. Hkrati je pomembna politična sila za omejevanje gospodovanja in manipulacije z ljudmi v njihovih razmerjih pri ravnanju z rečmi. Nič manj ni pomembna njegova vloga pri humanizaciji razmerij med ljudmi v združenem delu in zatiranju nepravilnosti, še posebno, če bo delavsko nadzorstvo znalo odpravljati sestavine, ki peljejo v kriminalnost, še preden nastanejo njene posledice. »Delavsko nadzorstvo« glede na dosegljivost nadzorstva in upravičenost pričakovanj ne bi smelo postati utopija ali anarhija, marveč sredstvo za ustalitev družbenih razmerij v vsaki delovni organizaciji (to ne pomeni medsebojne pomilostitve za povzročeno škodljivost), hkrati pa naj preprečuje, da ne bi bili zaradi nekaj nepoštenih posameznikov sumljivi vsi. Neposredno »nadzorstvo« pa je v nekaterih psihosocialnih razmerah v delovnih organizacijah lahko nevarno za ustrezna medčloveška razmerja v združenem delu. Zato mu gre pozornost, ne sme namreč postati moč nad ljudmi. Glede na to tudi ne gre ločevati stanja »nadzorstva« od stanja v gospodarstvu ali v združenem delu sploh, bodisi

v celoti ali v posameznih delovnih organizacijah, kajti že od Marxa je znano, da »drugačna proizvodna sredstva terjajo tudi drugačna družbena razmerja«³⁹ in samoupravljanje tudi drugačno nadzorstvo, verjetno čedalje manj državno (ali pa res čedalje več »nadzorstva«?).

»Nadzorstvo« čedalje bolj organiziramo v čedalje številnejših oblikah in četudi ni državno, se bolj in bolj institucionalizira (in lahko tudi birokratizira). Ker ga ne raziskujemo, zelo malo vemo o njegovih vplivih. Dosedanja spoznanja so dokaj intuitivna, čustvena ali pod vplivi »trenutka« in raznih pritiskov (pri katerih zunanje-politični niso nepomembni). »Bolj kakor kdaj prej je naši samoupravni praksi potrebno, da se angažira znanost, zlasti tista znanost, ki je pripravljena prevzeti tudi odgovornost za določene praktične rešitve v nadaljnjem razvoju samoupravnih razmerij na raznih področjih družbenega življenja.«⁴⁰ Zdi se, da je ta sugestija za sleherno »nadzorstvo« še posebno potrebna uresničitve.

Rokopis končan 2. 10. 1976.

UPORABLJENA LITERATURA

1. Analiza podatkov iz ankete o samoupravni delavski kontroli, Mestni svet zveze sindikatov, tipkopis, 1975, 10 s.
2. *Arnaudovski, Ljubčo: Samoupravna radniška kontrola u funkciji suzbijanja privrednog kriminaliteta, 18 s.
3. Coser, L./Rosenberg, B.: *Sociological Theory*, London 1969, 748 s.
4. Davidovič, Dragomir: Unutrašnja i spolna kontrola i suzbijanje nezakonitosti i kriminaliteta u privredi, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, VIII, 1970, 2, s. 296—307.
5. Delovanje samoupravne delavske kontrole v Ljubljani, MK ZKS in MSZS, tikopis, november 1975, 6 s.
6. Goričar, Jože: Marksizem, socialna filozofija in sociologija, *Teorija in praksa*, 9, 1972, 11—12, s. 1525—1536.
7. *Izbor socioloških razprav*, Ljubljana 1970, 324 s.
8. Jakopič, Brane: Ugotovitve o konstituiranju in delovanju samoupravne delavske kontrole, Poročilo republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije, tipkopis, marec 1976, 14 s.
9. Janowitz, Morris: Sociological theory and social action, *American Journal of Sociology*, 81, 1973, 1, s. 82—108.
10. Jerovšek, Janez: *Industrijska sociologija*, Maribor 1972, 284 s.

³⁹ Marx v navedbi Derganca, *Izbor socioloških raziskav*, s. 268.

⁴⁰ Kardelj, s. 954.

11. *Jovanov, Neca: O samoupravnoj radničkoj kontroli, 13. s.
12. Kardelj, Edvard: Dali je samoupravljanje u Jugoslaviji gradilište ili fasada jednog empirijskog socializma, *Socijalizam*, XII, 1969, 7—8, s. 891 do 911.
13. Kardelj, Edvard: Samoupravljanje — ena izmed zakonitosti v razvoju socializma, *Teorija in praksa*, XII, 1975, 10, 947—954 s.
14. **Kavčič, Bogdan: Društveni sistem i konflikti u radnim organizacijama, referati II. del. s. 27—42.
15. *Komazec, Slobodan: Društvena samozaštita i oblici ugrožavanja društvene svojine, 13 s.
16. Lüderssen, K./Sack, F.: *Die selektiven Normen der Gesellschaft*, Frankfurt 1975, 505 s.
17. **Mlinar, Zdravko: Društvene vrednosti, razvoj i konflikti, referati III. del. s. 257—294.
18. **Novosel, Pavao: Samoupravljanje i konflikt kultura, referati, I. del, s. 61—66.
19. Osnutek zakona o združenem delu, knjižnica skupščine SFRJ, serija XIII., 3. zvezek, Beograd, 1926, 240 s.
20. Pašić, Najdan: Savremeni problemi teorije socijalističke demokratije, *Socijalizam*, XII., 1969, 3, s. 324—343.
21. Phillipson, Michael: *Understanding Crime and Delinquency*, Chicago, 1971, 210 s.
22. Podmenik, Slavko: *Za samoupravno odgovornost*, Komunist, Ljubljana 1969, 202 s.
23. *Popović, Jovan: Samoupravna radniška kontrola kao subjekt sistema društvene samozaštite, 20 s.
24. Puhek, Ivan: Ustavnopravno odredjenje funkcije i elemenata nadzornog — kontrolnog sistema, *Naša zakonitost*, XXIX, 1975, 11—12, s. 73—78.
25. *Resolucije X. kongresa ZKJ*, Komunist, 3. junij 1974.
26. Rokeah, Milton: *The Nature of Human Values*, 1973, 438 s.
27. Rus, Veljko: *Naše vrednote*, Obzorja, Maribor, 1971, 72 s.
28. *Samoupravna delavska kontrola: Odgovori in vprašanja udeležencev na posvetovanju Bled — Radenci*, 1974, Inštitut za delo — Center za samoupravno normativno dejavnost.
29. **VII. kongres ZKS** — Stališča in sklepi, ČZP Komunist, Ljubljana 1974, 151 s.
30. *Seminar o delavski kontroli*, Gradivo s seminarja Delavske univerze Boris Kidrič v Ljubljani, april 1975.
31. Skica za kodeks samoupravljača, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, LVII, 1971, 1, s. 161—178.
32. Slivnik, Danilo: O delavski kontroli. *Teorija in praksa*, XIII, 1976, 1—2, s. 107—108.
33. Stališča o gibanju kriminalitete in drugih družbeno škodljivih pojavov, njihovem preprečevanju in usmerjanju kaznovalne politike v Socialistični republiki Sloveniji, Uradni list SRS, 12-513/76 z dne 7. 5. 1976.
34. Supek, Rudi: *Participacija, radniška kontrola i samoupravljanje*, Zagreb 1974, 204 s.
35. *Tehnokratizam i samoupravljanje*, Komunist — teoretična priloga, julij—september 1976.
36. Toš, Peter: *Samoupravna delavska kontrola*, Knjižica — Sindikati št. 4, Ljubljana 1975, 104 s.
37. *Ustava socialistične republike Slovenije*, ČZ, Uradni list, Ljubljana, 1974, 235 s.
38. Watkins, C. Ken: *Social Control*, 1975, 154 s.
39. Žarković, Miloslav: Organizacija i sadržina rada samoupravne radničke kontrole..., *Bezbednost*, XVI, 1974, 1—2, s. 47—52.

— Bibliografija označena z* je s posvetovanja o društveni samozaštiti, Beograd, 13. in 14. januar 1976.

— Bibliografija označena z** je s VI. znanstvenega posvetovanja »Društveni konflikti i socijalistički razvoj Jugoslavije«, referati I.—III. knjiga, Portorož, 10.—13. februar 1972.

UDC 343.35:331.881:331.152.1:301.173.7

Self-government Workers' Control and Criminality

Pečar, dr. Janez, Senior Scientific Research Fellow, Institute of Criminology, Ljubljana

In Yugoslavia the development of socio-economic relations and the process of deepening of socialist self-government have led to foundation of the »workers' control«. This self-government controlling agency is intended to have influence, above all, in socio-economic, socio-pedagogic and class context, and in a smaller degree only it is meant to influence the field of criminal policy. However, its role in the prevention of crime is very important. The »workers' control« is an independant authority of the workers' assembly and its competence is to deal with all fields that are covered with the self-government decision-making. The workers' control is entitled to give initiatives, proposals, observations, to put forwards questions, to state facts, to give reports and explanations, and to cooperate with the competent authorities within and outside the working organization. Adequate choice of methods and means, adequate forms of control and their

originality are of great tactical importance in the efforts to achieve a decline of crime.

Within the system, one of the main problems is the motivation of people for control among themselves. This work is not carried out full time and it is not due to technological needs. It should become psycho-social need of the people aiming at changing relations among themselves while administering the things. Such a control is not alienated and is conform to the Marxist idea of the role of the working class.

During the development of the system of »workers' control« there are present too great expectations, problems concerning people carrying out this control, inefficiency, usurpation of rights they do not have etc. At the same time, the state though creating the workers control looses no competences in the field of control.